

Pospíšil, Ivo

Umění uchopit a vyjádřit

Opera Slavica. 2007, vol. 17, iss. 3, pp. 54-57

ISSN 1211-7676

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/117263>

Access Date: 29. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Svůj výklad o varovném i burčujícím, moudrém a podnětném Gjurčinovovu *Slovu do nepohody* bych mohl zakončit myšlenkou filozofa Karla Jasperse: *Svět je nerozumný, naši povinností však je rozumně se v něm chovat.*

Ivan Dorovský

Umění uchopit a vyjádřit

Šajtar, D.: **Černé labutě. Na okraj moderní literatury ruské.** Přebal, obálku, ilustrace a grafické řešení navrhl Svatopluk Böhm. Redaktor publikace Libor Pavera. Vydala Společnost Leopolda Vrly, o. s., Ostrava 2006.

Drahomír Šajtar (roč. 1922) je známý, významný literární vědec, kritik, historik literatury, editor, bohemista, rusista a romanista, žák Václava Černého, k němuž se často, rád a právem hlásí, docent Masarykovy univerzity v Brně, spolupracovník Ústavu slavistiky její Filozofické fakulty, autor řady studií a knižních publikací (raná knížka *Zlomená gesta* o protektorátní poezii je z roku 1946, pak především bezručovské práce, mj. *Prameny Slezských písní*, 1954; *Pět studií ve znamení Petra Bezruče*, 1958; poté mj. knihy o Bohumíru Čtyrnovi, Zdeňku Bárovi, Janu Strakošovi a Tereze Dubrovské; kniha *Hledání klíče* z roku 2005 je o literatuře v regionu, rusistická je práce *Básník Eduard Bagrickij* z roku 1997).

Každý badatel má jeden nebo více okruhů, které kultivuje a k nimž se vrací: pro Šajtara je to region Slezska, Petr Bezruč a ruská tzv. jihozápadní literární škola. Šajtar je jedním z mála rusistů, kteří v ruské literatuře úporně hledají a nacházejí jihoruský temperament; je však pravda, že „jižanská poetika ruské literatury“ byla často vybalancována tradičním ruským seveřanstvím, dokonce v díle jednoho autora (A. S. Puškin, A. Achmatovová). Nicméně Šajtar je ve svém snažení po objevech „jižní větve“ úspěšný a přesvědčivý. Jeho novou knihu *Černé labutě* lze chápat jako v jistém smyslu vyvrcholení jeho rusistických aktivit, jako syntézu starších i novějších textů, samozřejmě zakotvených v duchovní atmosféře 60. let minulého století: zájem o modernu a avantgardu, o moderní literaturu vůbec, modernistickou básnickou dikci však současně nezapře syntézu psychologie a literární morfologie v duchu Václava Černého. Tím je Šajtar u nás právě dnes – tváří v tvář nekonečným alibistickým diskurzům takzvaně vůdčích skupin – opět objevný, nový; tváří v tvář krkolomnému, narcisistnímu jazyku dominantních diskurzivních seskupení a jejich elitních představitelů je okamžitě jasné, že na rozdíl od mnohých z nich umí psát; psaní je u něho opravdu způsobem existence a zrcadlem duše a srdce – zde tedy můžeme srovnávat nejen rukopis, ale také osobnost a její kulturní a lidskou úroveň.

I když Šajtarovy práce znám a znám i jeho přístup k literatuře a jeho kreativní rukopis, stojím tu v úžasu před jeho schopností uchopit literární jev v složité souvztáhnosti s dobou, uchopit jeho podstatu, ukotvit literární stavbu na pevných, ale pružných nosnících; umět ji vyjádřit jasně, srozumitelně, reliéfně; současně je mi blízký Šajtarův smysl pro paradox literární i dějinný, jeho neretušující, nekonjunkturální pojetí; jeho rukopis jako exprese osobnosti a jejich idejí ovšem drhne, nikdy není lacině harmonický, je vzdorný a ztěžklý – jako literatura, o níž píše.

Černé labutě – hlubinné a kontextové portréty Maxima Gorkého, Alexandra Grina, Konstantina Paustovského, Borise Pasternaka, Anny Achmatovové, Eduarda Bagrického a Isaaka Babela – jsou vnitřně propojeny červenou nití jižanství, ruské jižní či jihozá-

padní školy: její stopy, vrypy či rýhy nachází Šajtar i u Gorkého, Achmatovové (v ní se Jih a Sever sváří), ale i u Pasternaka – alespoň v některých z jeho opusů. K ose Sever – Jih v ruské literatuře snad jen to, že je vskutku dominantním rysem podstatných linií ruského literárního vývoje básnického i prozaického: po předcích Habešan Puškin a jeho Černé moře, Oděsa, Moldávie, ale také láska k ruské zimě a chladu Petěrburgu, po předcích Skot Lermontov (Learmonth, Learmont – potomek dávného skotského minstrela Thomase Learmonta of Ercildoune, legendární Thomas the Rhymer skotských balad) a jeho Kavkaz atd.; tato linie byla básníky často subjektivně uvědomována (symbolický spor v Puškinově narativní básni-poémě Bachčisarajská fontána, Lermontovova touha po severské vlasti jeho šlechtických předků, severský Vasilij Žukovskij, překladatel krvavých germánských balad, a jižanský Konstantin Baťuškov, znalec antiky a italské renesance, ruský konzul v Neapoli a návštěvník Karlových Varů). Na rozdíl od Šajtara bych viděl výrazněji i onen druhý pól ruské literatury a její působnost v oscilaci mezi nimi. Autor je především analytikem jižanské poetiky ruské literatury a nutno říci, že tím, jenž o svých objevech umí napsat; noří se do textu, ale také do společenských okolností; je v tom často nesmlouvavý, ale přesný.

Druhým svorníkem Šajtarových studií je **romantismus:** ovšem i ten zde souvisí s jímhem a jižanskou mentalitou. *Maxim Gorkij romantik* ukazuje kořeny Gorkého romantismu v lásce k moři, k jihu; Šajtar správně koriguje to, že Gorkij byl v minulosti často nediferencovaně pokládán za realistu; na druhé straně však měl možná více využít Gorkého prázdných let 1909-1912, onoho rozporného času (bohohledačství a bohostrůjcovství, vydání sborníku *Vechi*, 1909), kdy Gorkij píše *Městečko Okurov, Tři a Život Matveje Kožemjakina*: ta dvojklaná věčnost historie a ahistoričnosti, romantika zkrocená kazajskou dějinou... to jsou pravděpodobně i počátky toho, co Gorkého vedlo k *Podniku Artamonovových* (ten Šajtar hodnotí zbytečně příkře a ploše – není to jen odvar románu *Foma Gordějev*) a snad i ke Gorkému za Stalinovy diktatury – člověk jako fatální hříčka historie, člověk jako bezmocná loutka v rukou mocných....

Vynikající je studie o Alexandru Grinovi – jen bych více docenil Grinův existenciální pól – byl to nejen autor „zářivého světa“, z něhož jsme byli kdysi vyhnáni a kam se chceme vrátit – byť jen ve fantazii a snu, – ale také autor tragický, bezvýchoďný – což spolu ovšem souvisí. Snad jen malá poznámka k poznámce: nejsou dvojí dějiny literatury, hrdinské a lokajské (často jsou jedny obsaženy v druhých a např. Gorkým to Šajtar sám dokládá).

Podle mého názoru autor skvěle odstínil Paustovského od jeho oblíbence Grina, toho Paustovského, jehož slova v roce jeho smrti (14. 7. 1968) byla prý slovy za tuto zem. I v Pasternakovi však našel romantismus a dějinnost v „kronice ve verších“ *Rok 1905*: v prolnutí lyriky a epiky uviděl především jiného a nového Pasternaka-lyrika. Zde by se jistě mělo mnohé dodat, ale to nic nemění na hodnotě Šajtarovy výpovědi.

Pozitivem Šajtarových zřetězených studií je právě jejich mezinárodnost, kontextovost; školený romanista se tu nezapře (moderna, zejména symbolismu, avantgarda aj.), najdeme tu však i hodně spojitosti s Američany (E. A. Poe, J. F. Cooper, W. Whitman). Nicméně chtělo by dodat alespoň dvě věci. Podle mého názoru by tu mělo být více zmíněno působení F. Nietzscheho. Ten zasáhl celou kulturu, celou Evropu, pro mladou generaci počátku 20. století byl bohem, skoro celý Gorkij je z něho koneckonců odvoditelný. A dále: základním znakem rané ruské sovětské literatury (v opozici k ruské klasice s její cha-

rakterologii) je příběhovost, syžetovost, avanturnost – odtud nasávání, inspirace v triviální literatuře – v literatuře tvořili nejen osvědčené elity, ale také skuteční *novi homines*...

Jádrum svazku je nepochybně studie o Anně Achmatovové, biograficko-psychologická a ideografická podobizna, hlubinná sonda do tvorby, „jižanství“, vztah k režimu, tragédie rodiny, Achmatovová-Kassandra (O. Mandelštam) a navíc celý kontext ruské moderny obecně a ruského akmeismu zvláště, poezie i detailní postřehy o expurgaci sovětských vydání básničky a její české recepcce. Sám *Rekviem* je zde spíše symbolem; hodil by se jistě detailní rozbor strukturní a versologický, ale v těchto souvislostech by to možná nebylo zcela homogenní. Právě zde najdeme i kus textu, který může být elegantním emblémem Šajtarova výrazu, ukázkou jeho umění slova, schopnosti uchopení a vyjádření: „*Achmatovová je jižanka, narodila se v chatovém městečku poblíž Oděsy a vracela se k břehům Černého moře po celý život. Poema U samoga morja a řada drobnějších veršů, odkazujících do dětství a dospívání, nese pečeť Jihu, otevřených prostorů, nekonečnosti modré, holubí, vysoké oblohy. A nelze zapomínat ani na jižanství jako stav duše. Ta obloha je ovšem zastřena steskem a smutkem z uhaslé lásky, její planoucí modř pokryly vrstvy severských prožitků – lásky, ženství, boží milosti, mateřství... Proti Jihu stojí pozdější Sever. Achmatovová po studijní epizodě v Kyjevě zakotví v Petrohradě. Nicméně zatímco se film života odvíjí v chimerickém městě na Něvě, nelehký, tíživý, spíše neradostný, čas od času se do její poezie zatoulá břeskňější kontrapunkt Oděsy, vlna lidského tepla a snad i radosti: Když samým štěstím znavena jsem byla,/ o této tišíně a klidu v ní/ jsem s nevýslovným rozehvěním snila... říká v básni, napsané v prosinci 1916 v Sevastopolu. Základní témata prvního desetiletí však jižanské, kladné, povzbuzující barevnosti postrádají. I to velké téma lásky, které krystalizuje od sbírky ke sbírce s novým, stále rostoucím napětím a obměňuje se nastupujícími zvraty, jemuž básník podřizuje celou výzbroj, znovu a znovu hledá narušené těžiště svého světa, rub své bolesti. Fundamentálním laděním je ‚blín‘, trpkost, pokud zní, a takto v rovině zhořklého světa hledá i čirý, přesný, vyladěný výraz. Achmatovová ovšem ví o barevnosti světa, přírody, věcí i lidí, o její proměnlivosti, světlech a stínech. Avšak právě pozornost upřená k barevnému detailu, který nese situaci či náladu a dává smysl miniaturnímu dění, jeví se jí tak, že nevidí barvu v ploše, ale v tlumených skvrnách, které neoslňují. Dovede detail sebensnější osvětlit tlumeným světlem, trpkým pomyslem, tísnivou myšlenkou, hořkostí citu. Tlumená barevnost achmatovovského světa je pak logická. Vždycky je to spíš dušená disharmonie barev a tónů, tj. myšlení, dějů, citů a smyslů, než symbolistní harmonie, který ty barvy a tóny váže či dokonce umrtvuje. Poezie Anny Achmatovové je vystavěna z kontrastních existenciálních elementů, z ‚barev‘ zastřených, zlomených. Jejich pastelovost bledne či ‚líná‘. Leží kdesi na dně prvního jejího básnického hnutí a dere se na povrch chuchvalci mraků, vatou mlh, vrstvami rmutu, nánošy úzkostí, děsy téměř ‚dostojevskými‘.“ (s. 195-196).*

Šajtarova *Achmatovová* zaujme ještě jinak: hned na počátku knihy najdeme proslulou Halasovu báseň *Ta bloudící mlhou jsem já* ze září 1947, kdy již měl český básník za sebou dusivou sovětskou zkušenost a kdy Achmatovová prožívala jedno z nejtěžších období života za kampaně proti ní, Zoščenkovi a leningradským „tlustým žurnálům“. Achmatovová je tu „*básnička mrtvých v snách, básnička v tesknostách*“, která – parafrázujeme – suchýma očima přes milosrdný dešť, přes mlhu lítostivou hledí do Něvy jako černá labuť – je to z Halasových básní jedna z nejpůsobivějších.

Šajtarova publikace není jen text, je to kniha: v této souvislosti nelze neocenit grafickou úpravu svazku a také portréty Šajtarových miláčků z dílny řady skvělých výtvarných umělců; složitá byla i redakční práce, které se však mělo věnovat ještě více pozornosti, stejně jako cizojazyčným resumé.

Černé labuť jsou kvalitní, samostatnou, pevně ukotvenou knížkou, kde autor nenechal kámen na kameni a nikoho nešetřil (ani ruské autory, ani některé jejich ruské a české vykladače); současně je to však koncentrovaný výraz Šajtarovy generace a jeho osobnosti. Je zřejmé, že o uvedených autorech existuje i rozsáhlejší sekundární literatura, ale to nic podstatného nemění na celistvosti a významu Šajtarovy výpovědi.

Ivo Pospíšil

Karel Krejčí v kontexte európskeho myslenia

Pospíšil, I.; Zelenka, M. (Ed.): Karel Krejčí a evropské myšlení. Slavistická společnost Franka Wollmana, Brno 2006. 121 stran.

Legenda českej polonistiky, literárnej histórie a komparatistiky, prvý profesor poľského jazyka a literatúry na Karlovej univerzite v Prahe, Karel Krejčí (1904-1979), nie je na Slovensku neznámy – aj tu má svojich obdivovateľov a pokračovateľov, preto aj slovenských akademikov potešil zborník *Karel Krejčí a evropské myšlení*, ktorý vznikol pod editorskou taktovkou Iva Pospíšila a Miloša Zelenku. Karel Krejčí vychoval rad vedeckých pracovníkov, polonistov, literárnych historikov a literárnych vedcov, ktorí sa k nemu vždy úprimne hlásili a pokračovali v jeho vedeckej práci, ale žiaden z nich sa nepokúsil zmapovať jeho vedecké myslenie vo vedeckej monografii, či iba načrtnúť jeho portrét. Práve o to sa pokúša zborník, ktorý vyšiel s podporou Slavistickej spoločnosti Franka Wollmana v spolupráci s Ústavom slavistiky Filozofickej fakulty Masarykovej univerzity, Českou asociáciou slavistov a Komisiou slovanskej štylistiky a poetiky pri Medzinárodnom komitete slavistov.

Zborník je zostavený z referátov, ktoré odzneli na jednodňovom sympóziu 24. mája 2005 pod záštitou dekana Filozofickej fakulty Masarykovej univerzity v Brne.

Nemôžem sa vyhnúť dojmu, že akýmsi pomyselným zjednocujúcim prvkom zborníka, zloženého z dvanástich vedeckých zastavení nad prácou Karla Krejčího a úvodného entreé, ktoré napísali editori zborníka, je niť tradície, odkazujúcej na spojenie medzi študentom Karlom Krejčím a jeho učiteľom Marjanom Szyjkowským; kvôli nemu vymenil od tretieho semestra germanistiku za poľský jazyk.

Zborník aj napriek skutočnosti, že každý príspevok využíva interdisciplinárny prístup k mysleniu Karla Krejčího a pertraktuje jeho osobnosť a dielo z rôznych vedeckých disciplín, nepôsobí roztrieštene, práve naopak, veľmi kompaktné. Danuše Kšicová (Brno) sa vo svojom príspevku *Stále aktuální badatel* zamyslela s odstupom času nad významom Krejčího diela *Heroikomika v básnictví Slovanů* (1964) pre dnešných bádateľov v oblasti literatúry. Aj napriek tomu, že z pohľadu súčasníka v ňom nachádza určité nepresnosti, stále ho považuje za inšpiratívne. „Jeho dílo obsahuje nejen řadu zajímavých informací, ale je v mnohém inspirativní i svým úsilím o komplexní zachycení pozoruhodných